

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕНЬ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Вінс В.А., Стариченко О.А.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди

У статті розглянуто проблему соціально-психологічних особливостей розвитку мотивації досягнень дітей молодшого шкільного віку. Розкрито зміст понять мотивація, соціальна мотивація, психологічна мотивація, мотивація досягнень, мотивація уникнення невдач, навчальна мотивація. Визначені відмінні характеристики мотиву досягнення успіху і мотиву уникнення невдач, а також специфіка формування цих мотивів. Проаналізовано соціальні та психологічні особливості навчальної мотивації учнів початкової школи та їх класифікація. Сформульовано основні завдання розвитку мотивації досягнення у молодших школярів.

Ключові слова: мотив, соціальна мотивація, психологічна мотивація, навчальна мотивація, мотивація досягнень, мотив досягнення успіху, мотив уникнення невдач, молодший шкільний вік.

Постановка проблеми. Зміни економічних, соціальних та культурних умов існування, що відбуваються в Україні, зумовлюють перегляд життєвих принципів та цінностей кожної людини, потребу у вихованні нового активного, цілеспрямованого молодого покоління. У зв'язку з цим, освітянський простір приділяє значну увагу соціально-психологічним особливостям розвитку мотивації досягнень серед учнів різного віку. Особливо актуальним це завдання є щодо молодшого шкільного віку, коли провідною діяльністю стає навчання.

Важливість вивчення мотивів навчання є загально визнаною, і тому існує значна кількість відповідних досліджень. Мотивація навчання за значущістю є другим після здібностей фактором, який визначає рівень досягнень.

Незважаючи на всі витрачені зусилля педагогів, психологів, які зазвичай призводять до очевидного позитивного результату у навчальній та виховній роботі, доводиться стикатися з дітьми, які не вміють домагатися поставлених цілей, пасують перед труднощами, не вірять в успіх, навіть тоді, коли ймовірність його висока. Очевидно, що проблему мотивації, зокрема формування спрямованості особистості на досягнення успіху, слід розглядати ширше, не обмежуючись питаннями тільки навчальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій психолого-педагогічній літературі мотивацію досягнень розглядають як внутрішній стан людини, який спонукає її до дії (Х. Хекхаузен). Стернберг, котрий довгий час вивчав можливість прогнозу успіху в різного роду діяльності (навчальної, професійної), за допомогою тестів інтелекту дійшов до висновку, що рівень мотивації є кращим предиктором успіху, ніж інтелект.

Аналіз психологічних досліджень, які проводились ще на теренах Рядянського Союзу свідчать, що інтереси та установки, емоційні реакції на невдачу, уявлення індивіда про себе пов'язані і визначають досягнення (А. Анастасі та С. Урбіно).

Проблему мотивації на феноменологічному рівні досліджували С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Л. Божович, Л. Венгер, Г. Костюк, П. Якобсон, Х. Хекхаузен, С. Ільїн, С. Максименко, М. Матюхіна, А. Маркова, Т. Гордєєва, М. Боришевський. Шляхи підвищення мотивації представлено у роботах В. Семиченко, Ю. Швалба, Гулеватого.

В сучасній українській психології проблему мотивації досягнень вивчали як психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів (В. Волошина); як засіб підвищення знань учнів (М. Воронка); з огляду на формування у дитини емоційно-позитивного ставлення до навчання (Н. Ібряшкіна). Пізнавальний мотив досліджували М. Бардишевська, Н. Ганошенко, Ю. Гільбух, В. Юркевич, К. Рамонова, Є. Смірнова, А. Сорокіна, Г. Щукіна та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури показав, що проблема мотивації досягнень є актуальною, що існує велика кількість конкуруючих теорій. Цілий ряд теоретичних та емпіричних досліджень виконані досить давно і часто носять неоднозначний, а нерідко і суперечливий характер. Не до кінця з'ясованим залишається місце мотивів учіння серед інших психологічних і соціально-педагогічних детермінант, динаміка розвитку різних категорій мотивів упродовж початкової ланки школи та її вплив на навчальну успішність молодшого школяра.

Мета написання статті полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей розвитку мотивації досягнень у молодшому шкільному віці та окресленні основних завдань з розвитку мотивації досягнення учнів.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, мотив – це спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреби суб'єкта. Мотивація – це сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, спрямованість і активність цієї поведінки.

Чітка класифікація мотивів наведена Л.М. Фрідманом. По відношенню до діяльності мотиви поділяються на:

1. Зовнішні (не пов'язані із самою діяльністю).
2. Внутрішні (безпосередньо пов'язані із діяльністю).

Зовнішні, в свою чергу, поділяються на:

- а) суспільні;
- б) особистісні.

Внутрішні поділяються на:

- а) процесуальні;
- б) результативні;
- в) мотиви саморозвитку [7, с. 60].

Мотивація досягнення проявляється у прагненні суб'єкта докладати зусилля і домагатися

можливо кращих результатів в області, яку він вважає важливою. В якості діяльності досягнення можуть виступати інтелектуальна, спортивна, трудова діяльність, а також діяльність, спрямована на виховання дитини, допомога іншим або набуття будь-яких соціальних умінь. Однак найбільш дослідженою залишається мотивація досягнення в галузі вирішення інтелектуальних завдань [8, с. 105].

У загальному вигляді проблема мотивації навчання є проблемою причин, які наперед визначають різні форми виявлення активності тих, хто навчається (Н. Морозова, О. Краковський, В. Горбачова, Є. Шестакова).

А.К. Маркова поділяє мотиви навчання на дві великі групи:

1. Пізнавальні мотиви;
2. Соціальні мотиви.

Ці мотиви можуть забезпечити мотивацію досягнення, яка полягає у прагненні до успіху. До широких соціальних мотивів може бути віднесено також бажання добре підготуватися до обраної професії [4, с. 233].

Мотив досягнення як стійка характеристика особистості вперше був виділений Г. Мюрреєм і розумівся як стійке прагнення зробити щось швидко і добре, досягти певного рівня в якій-небудь справі. У процесі подальших досліджень цього мотиву такими вченими як Д. Мак-Клелланд і Х. Хекхаузен були виявлені дві незалежні мотиваційні тенденції: прагнення до успіху і прагнення уникнути невдачі. Мотив досягнення в даному випадку показує, наскільки людина прагне до підвищення рівня своїх можливостей. Г. Мюррей запропонував, поряд з переліком органічних потреб, список вторинних (психогенних) потреб, що виникають на базі інстинктоподібних потягів в результаті виховання і навчання. Це – потреби досягнення успіху, афіліація, агресія, потреби незалежності, протидії, поваги, приниження, захисту, домінування, залучення уваги, уникнення шкідливих впливів, уникнення невдач, заступництва, порядку, ігри, неприйняття, осмислення, сексуальних відносин, допомоги, взаєморозуміння [6, с. 9].

Дані досліджень, присвячених вивченню мотивації людської діяльності, а також дані досліджень особистості показують, що успішність людської діяльності визначається трьома факторами: силою мотивації (прагненням до успіху), наявністю в ціннісній системі людини цінностей досягнення, а також освоєнням необхідних навичок і вмінь.

У людини є два різних мотиви, функціонально пов'язаних з діяльністю, спрямованою на досягнення успіху. Це – мотив досягнення успіху і мотив уникнення невдачі. Доля людини і його положення в суспільстві багато в чому залежать від того, домінує у нього мотивація досягнення успіху або мотивація уникнення невдач. Помічено, що люди, у яких сильніше виражено прагнення до досягнення успіхів досягають в житті більшого, ніж ті, у кого воно виражене слабо. Н. Конюхов визначає мотивацію досягнення як вироблений у психіці механізм досягнення, що діє за формулою: мотив «жага успіху» – активність – мета – «досягнення успіху» [3, с. 50].

Тенденція прагнути до успіху розуміється як сила, яка викликає у індивідуума дії, які, як він очікує, приведуть до успіху. Ця тенденція про-

являється в напрямку, інтенсивності та наполегливості діяльності. Вона створюється наступними факторами: особистісним – мотивом, або потребою досягнення, і двома ситуаційними – очікуванням, або суб'єктивною ймовірністю успіху, і що спонукає цінністю успіху.

Тенденція уникати невдачі розуміється як сила, що переважає у індивіда виконання дій, які, як він очікує, приведуть до невдачі. Тенденція уникати невдачі виявляється в тому, що людина прагне вийти з ситуації, що містить загрозу невдачі. Ця тенденція створюється особистісним фактором – мотивом уникнення і ситуаційним – очікуванням, або суб'єктивною ймовірністю невдачі [1, с. 208].

Мотив досягнення відображає потребу особистості усіма доступними засобами уникнути невдачі і досягти бажаного результату. Мотивація уникнення невдачі розглядається як вироблений у психіці механізм уникнення помилок, невдач, нерідко будь-якими шляхами і засобами. Для особистості, з переважанням мотивації уникнення невдач, головне не допустити помилки, уникнути невдачі, навіть ціною сильної трансформації початкової, головної мети, її повного або часткового недосягнення [2, с. 96]. Рівень мотивації досягнення у майбутньому має дуже важливе значення, бо успіх у будь-якій діяльності залежить не лише від здібностей і знань, а й від мотивації.

Теорія Дж. Аткинсона припускає, що всі володіють одночасно і мотивом досягнення, і мотивом уникнення. Тому в ситуації вибору у людини виникає конфлікт між тенденцією прагнути до успіху, яка викликає дії, що ведуть до успіху, і тенденцією уникнути невдачі, яка пригнічує дії, що ведуть до невдачі. Так само, як і в моделі Ескалоне, Фестінгера і К. Левіна, тут передбачається, що цей конфлікт вирішується алгебраїчно у вигляді результуючої тенденції.

Таким чином, під мотивацією досягнення розуміється мотивація, спрямована на якомога краще виконання будь-якого виду діяльності, орієнтованої на досягнення певного результату, до якого може бути застосований критерій успішності.

У молодшому шкільному віці мотивація досягнення формується, закріплюється й стає стійкою рисою особистості. Побожування невдач – характерна риса високо тривожної дитини, це побожування в них домінує над бажанням досягти успіху. Високо тривожні учні емоційно гостріше реагують на повідомлення про невдачу, вони гірше працюють в стресових ситуаціях чи умовах дефіциту часу, відведеного на вирішення завдань [5, с. 64].

Проаналізувавши соціальні та психологічні особливості навчальної мотивації учнів початкової школи було виявлено, що мотиви молодшого школяра нестійкі, перебувають у стадії формування [9, с. 41]. Проте навчальні мотиви, які закладаються в цьому віці, можуть зберігатися протягом усього шкільного навчання.

Потреба в досягненні успіхів не є вродженою, вона починає формуватися з дошкільного віку. Підтримка дорослими таких якостей, як цілеспрямованість, самостійність, впевненість, дозволяють швидко розвивати мотивацію в цьому напрямку. Якщо ж дорослі, мають авторитет у дитини, схильні більше критикувати і карати за промахи, ніж звертати увагу на успіхи і хвалити,

то у такої дитини буде переважати мотив уникнення невдачі.

У молодшому шкільному віці мотивація досягнень формується саме в процесі становлення дитини школярем. Мотивація уникнення невдач у молодшого школяра зумовлена, в основному, розбіжністю в оцінках вчителя і оцінках, очікуваних батьками. При значному розходженні оцінок вчителя і батьків у дитини з'являється відчуття невпевненості в своїх силах, що призводить до зниження результатів навчності. Навпаки, при зближенні оцінок вчителя і батьків у дитини формується адекватна або трохи завищена самооцінка, що сприяє самостійності і впевненості в собі.

Знання дитиною своїх здібностей впливає на очікування нею успіху. Коли в класі є весь діапазон здібностей, тільки учні з середніми здібностями будуть дуже сильно мотивовані на досягнення і уникнення невдачі. Ні в дуже кмітливих, ні в малоздібних школярів не буде сильної мотивації, пов'язаної з досягненням, оскільки ситуація змагання буде здаватися або «занадто легкою», або «дуже важкою».

Для формування повноцінної навчальної мотивації молодших школярів вчителю особливо важливо забезпечити такі умови:

- збагачувати зміст навчального матеріалу особистісно-орієнтованим цікавим матеріалом;
- утверджувати справді гуманне ставлення до всіх учнів, бачити в дитині особистість;
- задовольняти потреби дитини у спілкуванні з учителем та однокласниками під час навчання;
- збагачувати мислення інтелектуальними почуттями;
- формувати допитливість і пізнавальний інтерес;
- формувати адекватну самооцінку своїх можливостей;
- утверджувати прагнення до саморозвитку, самовдосконалення;
- виховувати відповідальне ставлення до навчальної праці, зміцнювати почуття обов'язку.

Тож головним завданням розвитку мотивації досягнення у молодших школярів є формування в особистості позитивної мотиваційної спрямованості з високим рівнем потреби в досягненні успіху.

Успіх в навчанні досягають ті школярі, чия мотивація сильна, стійка, а не ситуативна, ви-

никає у зв'язку з конкретним уроком або зумовлена інтересом, ступенем складності завдання та зовнішніх факторів. За джерелом появи вона викликана самою навчальною діяльністю; процесом навчання та очікуваними результатами, а також потребами у самореалізації через включення в пізнавальну діяльність. По спрямованості вона орієнтована на досягнення позитивного результату і процес самої навчальної діяльності.

Висновки і пропозиції. На сьогоднішній день в психології немає єдиної думки щодо сутності феномену мотивації досягнень. Мотивація є посягальним конструктом, який використовується для опису причин поведінки людей, її спрямованості і механізмів здійснення.

Поняття навчальної мотивації вчені трактують як процес дії мотивів, що виражає спрямованість особистості активного засвоєння змісту освіти, визначає її діяльність і формується в процесі виховання. Навчальні мотиви молодшого школяра нестійкі, перебувають у стадії формування.

Під мотивацією досягнень розуміють сукупність потреб і мотивів, які стимулюють людину прагнути до досягнення цілей у всіх сферах життєдіяльності, а під поняттям уникнення невдач розуміється спрямованість особистості не на перемогу, а на відсутність поразки.

У молодшому шкільному віці мотивація досягнень формується саме в процесі становлення дитини школярем. Мотивація уникнення невдач у молодшого школяра зумовлена, в основному, розбіжністю в оцінках вчителя і оцінках, очікуваних батьками. При значному розходженні оцінок вчителя і батьків у дитини з'являється відчуття невпевненості в своїх силах, що призводить до зниження результатів навчності. Навпаки, при зближенні оцінок вчителя і батьків у дитини формується адекватна або трохи завищена самооцінка, що сприяє самостійності і впевненості в собі.

Складність дослідження мотивації зумовлена тим, що учень спонукається до учіння комплексом мотивів, які не лише збагачуються взаємно, але й протистоять один одному. Мотивація формується, змінюється і перебудовується в процесі діяльності. Тому перед педагогами сучасної школи стоїть досить важливе завдання знайти нові шляхи формування позитивної мотивації школярів до здійснення учбової діяльності.

Список літератури:

1. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2008. – 400 с.
2. Занюк С. Мотивація та саморегуляція учня / С. Занюк. – К.: Главник, 2004. – 96 с.
3. Кириленко В. Формування та корекція мотивації учіння молодших школярів / В. Кириленко // Початкова школа. – 2007. – № 12. – С. 50-53.
4. Маркова А. К. Формування мотивації навчання: Книга для вчителя / А. К. Маркова. – М., 2003. – 320 с.
5. Молчанова Л. Познательная мотивация в учебной деятельности младших школьников / Л. Молчанова // Учитель. – 2005. – № 1. – С.64-68.
6. Нартова О. Изучение и формирование мотивации учащихся / О. Нартова // Воспитание школьников. – 2008. – № 3. – С. 9-14.
7. Психология детства. Учебник / Под редакцией члена-корреспондента РАО А. А. Реана. – СПб.: «Прайм-ЕВРОЗНАК», 2003. – 360 с.
8. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – СПб.: Речь, 2001. – 420 с.
9. Юдина Н. О. Особливості дослідження мотивації навчання учнів молодшої школи / Н. О. Юдина // Обдарована дитина. – 2006. – № 9. – 41-61 с.

Винс В.А., Стариченко О.А.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЙ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье рассмотрена проблема социально-психологических особенностей развития мотивации достижений детей младшего школьного возраста. Раскрыто содержание понятий мотивация, социальная мотивация, психологическая мотивация, мотивация достижений, мотивация избегания неудач, учебная мотивация. Определены отличительные характеристики мотивов достижения успехов и избегания неудач, а также специфика формирования указанных мотивов. Проанализированы социальные и психологические особенности учебной мотивации учащихся начальной школы и их классификация. Сформулированы основные задания развития мотивации достижений у младших школьников.

Ключевые слова: мотив, социальная мотивация, психологическая мотивация, учебная мотивация, мотивация достижений, мотив достижения успехов, мотив избегания неудач, младший школьный возраст.

Vins V.A., Starychenko O.A.

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University
named after Hryhoriy Scovoroda

THAT PROBLEM OF SOCIAL-PSYCHOLOGIC SPECIALITIES OF DEVELOPING MOTIVATION OF DECISIONS FOR CHILDREN

Summary

In this article the problem of social and psychological features of motivation development for younger schoolchildren is explained. The concept of social motivation, psychological motivation, motivation of achievements, motivation of failures avoiding and educational motivation are opened there. Distinctive characteristics of motives of achievement of progress and avoiding of failures, and also specifics of formation of the specified motives are defined. Social and psychological features of educational motivation of pupils of elementary school and their classification are analysed. The main tasks of the development of achievements motivation for younger school students are formulated.

Keywords: motive, social motivation, psychological motivation, educational motivation, motivation of achievements, motive of achievement of progress, motive of avoiding of failures, younger school age.